

श्री वा अदे वा य नम

श्री गैरो शाय नम

कर्म काराद्वितीयपरिष्

कर्म काराद्वितीयपरिष्

पुनः कविदंतारादनेस्य वा ध्यम्

मुपमः

कर्म कारादनिबंधस्पष्टिनीयकेदसवरमः॥

तारादनेन लिखितं क्षमा देवार्थं निश्चितम् ॥११॥

श्री गैरो शाय नम कृष्णाय नम

श्री गैरो शाय नम कृष्णाय नम

क. नि. द्वि.

१

आग्नेयशायनमः॥॥ अथ कर्मकारादु निबन्धने जातकर्मादिविवाह-तो द्वितीयपरि
दृष्टव्येते॥॥ तत्र तावत्सौ कर्ष्याः सूत्रकमनुः ॥ अथ गृहसूत्रानुसारेण जातक
र्मभिरव्यते॥॥ तत्राप्यादौ जातकर्मप्रसंगात्सकलकर्मसाधारणवेनाधिकारि
रित्युच्यते॥॥ अथ विष्णुपुराणः॥ जातस्य जातकर्मदिक्क्रियाकारादु मशे
षतः॥ विता पुत्रस्य कुर्वति आर्द्रं वा मृदयात्मकमिति॥॥ पितुरभावे याज्ञव
ल्क्यः॥ असंस्कृतास्तु संस्कार्यार्भातृभिः पूर्वसंस्कृतैरित्यादि॥ विवाहविषये तु
विशेषउक्तः स्मृत्यन्तरे॥ नांदी आर्द्रं विता कुर्वीदाद्ये पाशागृहे बुधः॥ अतः पुं
पुत्रितामहो भ्राता स कुल्यो जननीतथा॥ कन्या प्रदः पूर्वनाशे पुं कतिस्थः पुं कु
र्वीत स्वमेव तु नांदिकमिति॥ कन्या दातृक्रममाह याज्ञवल्क्यः॥ विता वितामहो
भ्राता स कुल्यो जननीतथा॥ कन्या प्रदः पूर्वनाशे पुं कतिस्थः परः पर इति॥ उपनयने

राम

१

अधि वनारिणः प्रयोगस्तु ॥ वित्तं नोपनयेत्तु तदभावे पितुः पिता ॥ तदभावे पितुः
माता तदभावे तु सौदरः ॥ मातेति ज्येष्ठमात्रभावपरः ॥ पूर्वोक्तपात्रवत्स्मर्थवोऽनु
रोधात् ॥ जीवत्पितृकस्यापि स्वपूत्रजनमादौ आह्वयिकारित्वमस्तीत्युक्तं
मैत्रायणविरचिते ॥ उदाहरेत्पूत्रजनपुत्रेष्ट्यां लोमिके मखे ॥ तीर्थे वा ह्य
रात्र्या यातेष्वेते जीवतः पितुरिति ॥ अथ च अंगगया प्राप्ते सत्यायवमृतेऽह
नि ॥ मातुः आहुं स्तुतः कुर्यात्पितृक्यपि वजीवतीति च ॥ जीवतपितृकस्तु मा
तरि सत्यामसत्या वा दृष्ट्यादौ पितुरेव मातृमाता महयोदद्यात् ॥ तदाह का
त्यायनः ॥ दृष्टौ तीर्थे वसं न्यसेता ते वपति ते सति ॥ येन स्वपिता दद्यात्तेभ्यो
दद्यात्स्वयं स्तुत इति ॥ कालादर्शमदनरत्नयोस्तु जीवत्पितृको मातरिमृतायां
स्वमातृमाता महयोदद्यादित्युक्तम् ॥ मृते पितरि जीवमातृको दृष्टौ स्वपिताम

क. नि. ॥
२

द्यादिभ्योदघातः ॥ तदाह हारितः ॥ जीवेतस्मि-सुताः कुर्युः पितामहासहेवतु ॥
तस्यां देवतुजीवत्यां तस्याः च्येति निश्चयवति ॥ द्याक्षिरागात्पास्तुर्विर्गर्भमातृ
वर्गेन था माता महस्य व ॥ जीवे-तु यदि वर्गा द्यस्तवर्गं तु परि त्यजेदिति वचनात्
हर्गस्य लोपस वेत्याहुः सतद् वने स्य सपिराहु करण द्वि आद्वेतर विषयत्वा
त-मतमपास्तम् ॥ सर्वपासंगिकं सकलकर्मोपयोग्यधिकार्यो दिनिर्णयमुक्ता
जातकर्ममात्रोपयोगी कश्चन निर्णय उच्यते ॥ तत्र जननमरणा शौचयोनि
र्णय उच्यते न ह-तं मा-तृ-तरे ॥ सूतो जातं विदध्यादविजनिमरणा शौचके पातदने
क्षिप्रे श्रील्लो-तेरतमिश्चरमुदुमिरिति सतवजातकर्मपुत्र्या अविकार्यं तदाह
माहर्माजिनिः ॥ प्रादुर्भावे पुत्रपु-त्र्योर्ग्रहशौचसूर्ययोः ॥ स्मात्मानमरमात्मीया
न्येत्माद्वेन तर्कवेदिति ॥ इदं वजातकर्मस्तनपाना-नाभिद्वेदनाद्यपूर्वमे

राम
२

वकार्यं तदा ह वै जवापः ॥ जतमात्रकुमारस्य जातकर्मविधीयेते ॥ स्तनप्राशनतः पू
र्वनामिकर्तनतो विवेति ॥ गौशकालमाह सख ॥ जन्मतो नंतरं कार्यं जात
कर्म यथा विधितदैवादतीतकालं वेदतीते सूतके मवेदिति ॥ ॥ अथ पुत्रज
न्मवष्टदिवसयोः पूजादानप्रतिग्रहाद्यधिकारित्वप्रतिपादनार्थं सूतका
दिनिर्णीयो लिख्यते ॥ ॥ तत्र जन्मांशौ येऽपि अस्य शपत्वमाह संवर्तः ॥ जाते पुत्रे
पितुस्मानं सर्वे लंतु विधीयते ॥ माता भुङ्क्षेद्दशाहं न स्नाना नु स्पर्शनं पितुरपि
॥ सूतिकायाः भुङ्क्ष्यन्तरमपि कर्मानधिकारमाह ये ऽपि न सिः ॥ सूतिकां पुत्रवर्ति
विंशतिरात्रेण कर्माणि कारयेन्मासेन स्त्रीजननिमिति ॥ सूतकेऽपि कर्मराप
धिकारमाह व्यासः ॥ प्रथमे दिवसे षष्टदशाहं वैवसर्वदा ॥ त्रिष्वेतेषु न कु
र्वितसुतकपुत्रजन्मनीति तत्रा विविशेषः ॥ को वा स्म ॥ देवाश्च पितरश्चैव पु

फ. नि. दि.

३

विजाते दिजन्म नाम् ॥ अयानि तस्मात्तदहः पुरापं वृष्टं व सर्वदेति तत्रापि
विशेषमाह तु ॥ शंखालिखितो कुमारस्य प्रसवेनाभ्यामदि-आया दानप्र
तिगृहादिष्वेतेषः तदहुरित्येके इति अत्र सर्वत्र पु संख्ये यत्प्रमात्रपरः पु
र्नोक्तकाहुनिजिनिववनादिति दिक् ॥ अथ जातकर्म ॥ ॥ तत्र सूक्ष्म ॥
सोष्पती मद्गिर भुक्षति ॥ इत्यस्यायमर्थः सोष्पती प्र सव भूतवती
स्त्रियं मन्ती जलेनं भु भुक्षति भूमिषे वयति ॥ तत्र सूक्ष्मः ॥ ॥ स जतुदसमा
स्या गर्भे जरायुराग सह ॥ यथा यं वापुरे जतियथा समुद्रस्य जतिसवायं दश
मास्यो अत्र जरायुराग सह इति ॥ अथावरावपतनम् ॥ अथ अभुक्षणा
नन्तरं अवरं ॥ ॥ जरायुवेष्टितं गर्भवेष्टनम् अवविर्न अधः पतति ॥ अने

राम

३

न जप्ते नेति अ वरा वपत नो मंत्रः॥ तं जपति भर्ता स्त्रीसः। मीपमुषविशेषः त्वथः
तं व मंत्रः॥ ॐ अवेतु पश्चिः शेवल ६० ॐ ने जरा द्य-त वे नैवमा ६० सेन पीकरी
न न कस्मिंश्च ना यत न म व जरा यु पद्य ता मिति ॥ ॥ यदि कुमारे जायेत तदा पि
ता स वै लस्मानं कृत्वा गरो शपूजा मातृ पूजा व द्वि आहु पुरा पाहवा व नानि कृ
त्वा ॥ अदि-नेनालेस्तनयानात्प्रागेव मेधा जनना पुष्य करोति ॥ तत्र मेधा
जनन यथा ॥ सुधर्मा न हि तपा अनामिका गुल्या मधु द्यु ते मेलयित्वा केव
लं घृतं वा कुमारं सकृत्प्राशयति ॥ तत्र मंत्रः ॐ भूस्वयि दधामि ॥ ॐ भुवस्व
यि दधामि ॥ ॐ स्वस्वयि दधामि ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सर्वं व्यादि दधामि
॥ आयुष्यं यथा ॥ कुमारस्य नामि सानि ये दक्षिण कर्णं समिधे वा जपति ॥

कनिष्ठित्वमं॥३॥ अग्निरायुष्मा-सवनस्पतिभिरायुष्मास्तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोति॥४॥
 ४ ॥ सोमः प्रायुष्मा-संश्लेषधीभिरायुष्मास्तेनत्वायुषा॥५॥ ॥ प्रह्लायायुष्म
 तद्वात्मरौरायुष्मन्तेनत्वा॥६॥ ॥ देवाः प्रायुष्मन्तस्तेऽमृतेनायुष्मन्तस्तेनत्वा
 ॥७॥ ॥ ऋषयः प्रायुष्मन्तस्तेवृतेरायुष्मन्तस्तेन॥८॥ ॥ वितरः प्रायुष्मन्तस्ते
 स्वधामिरायुष्मन्तस्तेन॥९॥ ॥ यज्ञः प्रायुष्मन्तस्ते सदक्षिरागमिरायुष्मास्तेन॥
 १०॥ ॥ समुद्रः प्रायुष्मा-सस्त्रवन्तीभिरायुष्मास्तेन॥११॥ ॥ इति विवांरजपि
 थाः प्रायुषमिति विवांरजपनि॥ कुमारस्य दीर्घायुष्कामनयादिवत्परी
 त्पारभ्यऽशिशोवि ववृरित्यन्तमनुवाकं जपन्नामिष्युः शकुमारस्य॥ अनु
 वाकं मंत्रायथा॥ ॥ ॥ दिवस्पतिप्रथमजजे अग्निरस्माद्वितीयमपरिजातवे
 दा॥ तृतीयमस्तु नृमणा अजस्त्रमिधानं हनञ्जरते स्वाधिः॥१॥

राम
 ४

ॐ विद्यातेऽग्नेत्रेधात्रयाशि विद्यातेधामविभृता पुरुषा ॥ विद्यातेनामपरमकु
हायद्विद्यातमुत्संय्यतऽआजगन्तथ ॥ २ ॥ ॐ समुदेत्वा नृसराणां अप्सवन्तर्नवक्षाइ
अदिवोऽअग्नेऽधुन ॥ तृतीयेत्वारजसितस्थिवा ॥ ३ ॥ समपा मुपस्थेर्महिषाऽ
अथर्द्धं ॥ ३ ॥ अक्रन्ददग्निस्तनयानि वेद्योऽक्षामारेरिहदीर्घः समञ्जन ॥ सद्यो
जज्ञानो विहीमिद्वेऽप्रकव्यदारोदसीमानुनाभात्यन्तः ॥ ४ ॥ श्रीरागमुदारो धरु
त्तो रघिरागमनीषा रागम्यार्पणः सोमगोपाः ॥ धक्तः सूतः सरुसोऽप्रस्तरा जाविभा
त्यग्रऽऽवसामिधानः ॥ ५ ॥ विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भऽआरोदसीऽप्रपुराणाऽजा
यमानः ॥ धीर्धुऽधीदद्विममिनत्यरायऽअनायदग्निमयजन्तपथ ॥ ६ ॥ ॐ शिक्मावकोऽ
अरतिः सुमेधामर्त्यवग्निरमृतो निधायि ॥ इयति धूममरुवममरिभुधुक् केरा
शो विषाद्यामिनश्चन ॥ ७ ॥ दृशानोरुक्मऽऽर्वाऽध्वोर्दुर्मर्धमायुऽअयेरुवा
नः ॥ अग्निरमृतोऽप्रभवदुयोमिर्यदेनऽद्वोरजनयत्तरेताः ॥ ८ ॥ यस्तं प्रवृक्षरा

क. नि. दि.

५

पद्मशेखरे पूयदेववृत्तवत्तमग्रे ॥ प्रतनययुतरं वस्योऽभस्मामितुम्मुनेवमन्त्रं य
विष्ट ॥ ८ ॥ आतमजसौ ॥ अवसेखग्रऽवस्थऽआमजसस्पमाने ॥ प्रियः सूर्यप्रियो
अग्राभवात्पुजातेनमिनददुःजनिस्त्वे ॥ १० ॥ भवामग्रेयजमानाऽप्रनुद्युविष्वावस्त
दधिरेवाय्याशौ ॥ त्वया सह द्रविरामि ॥ सुमानावजङ्गमन्तमुशिजो द्विवधुः ॥ ११ ॥
अथ कुमारस्य पूर्वादि वतस्तु दिक्षु वर्तु रीवास्तरा नैकं मध्ये अवस्थाप्य उंममनु
प्राशित इति कर्त्ता विद्यात् ॥ ततः पूर्वादि कस्थितो वास्तराः कुमारं लक्ष्मीं हृत्प्राश
ति विद्यात् ॥ दक्षिणोऽप्याने इति ॥ पश्चिमोऽप्याने इति ॥ उत्तरं उदान इति ॥ पश्चिमोऽपरि
च्छादयेक्ष्यमाणाः सन्तमान इति विद्यात् ॥ तदसंभवे तत्र तत्र स्थित्वा तन्तस्वयमेव वन्दे
त् ॥ अस्मिन्पक्षे नष्टेषः ॥ ॥ अथ कुमारोत्पत्तिदेशमभिप्रेक्ष्यते ॥ वेदते भूमिरु
यं दिवि दक्षु मतिश्रितम् ॥ वेदाहं तन्मातृद्विद्यात्पश्ये मसं रदः शतं जीवे मसं रदः शतं
६ ॥ अश्वया मशरदः शतम् इति संवेष्टा ॥ अथै नं कुमारमभिप्रेक्ष्य शतिसंभतः श

राम

५

हिरेस्य शक्तिः ॥ अस्मा भवपरं भवति ररापमस्त्रं तं भव आत्मा वे पुत्र नामासि सं
जीवशरदः शतम् इति मंत्रेण ॥ अथास्य कुमारस्य मातरमभि मंत्रयते ॥ ३ ॥ इडा
सिमे वा वरुणी वीरे वीर मजी जनथाः ॥ सा त्वं वीर वती भव यास्मा वीर वतो करत
ति मंत्रेण ॥ अथास्य मातुर्दक्षिणं स्ननं प्रक्षाल्य कुमारं प्रयच्छति ॥ ४ ॥ इमं स्न
नमूर्जं स्नानं ध्यायां प्रवि नमग्रे शरीरस्य मध्ये ॥ ५ ॥ संजु वस्व मंधु म-तमर्ध-स
द्रिय ह-सदनमाविशस्व इति मंत्रेण ॥ ततो वामं स्ननं प्रक्षाल्य प्रयच्छति ॥ ६ ॥ यस्ते
स्तनः शशयो मयो भूर्ध्वो हतधा वत्सु दिव्यः स्तनः ॥ येन वि श्वापुष्पासि वार्याणि
सरस्वती तामि ह धातवे कः ॥ ७ ॥ उर्वारं रिक्ष म-वे नि ॥ ८ ॥ इमं स्नानमिति पूर्वोक्तम् ॥ ९ ॥ इति
मंत्रेण ॥ ततः कुमारस्य शिरः प्रदेशे जलं पूर्य पात्रं स्थोपयति ॥ १० ॥ यो देवेषु जाग्रथ ॥
यथा देवेषु जाग्रथ सवमस्या ॥ स्तुति काया ॥ सयुनि काया जाग्रथ इति मंत्रेण ॥

क. नि. वि.
६

तत्र दशदिनपर्यन्तं तथैव तिष्ठति ॥ ततः सूतिकाग्रहस्य द्वारदेशे पंच भूसस्का
रा-कृत्वा सूतिकाग्रिं स्थापयित्वा प्रगल्भाग्रि इहागच्छे हतिष्वस्य प्रतिष्ठितो वरदो
भवइत्यावाह्य ॥ अग्रिं प्रवृत्तितामिति वाथ्यं गंधादिभिः संपूज्य तस्मिन् नमो सा
पंचातः संध्यादये प्रतिदिनं यावत् सूतिका-स्थानं कलिकरणाभिष्ठा-सर्वपादा
भ्यां मंत्राभ्यां मे कैकाष्ट्या गुह्यति ॥ प्रतिदिनं होमास्त्रयवेत्तदिनस्य प्रत्येकं
विंशत्याष्ट्या मंत्राभ्यां गुह्यति ॥ मंत्रोपधा ॥ शरागमध्या उपविशः शो शिउ
केय उल्लखलः ॥ मलि म्लु वेदो रासस्य वनो नस्य तादितः स्वाहा ॥ १ ॥ इति मंत्रे
राप्रथमाहुतिः ॥ ३ ॥ आति रवभानि मिषः किं वदन्त उपश्रुतिः ॥ हयक्षः कुंभि शत्रुः
पात्रपाशिर्नृमशिर्हं त्रीमुखः शर्वपाशुराश्ववनो नस्य तादितः स्वाहा ॥ २ ॥ इति मंत्रे
त्रेराद्वितीयाहुतिः ॥ यदि कुमारनामा बालग्रहो बालमुपडवेत्तदा तं बालं जाले

राम

६

ननु भरियवस्त्रे रावापुष्पाद्य अंके निधाय बवालमभिमुखान्विता जपति ॥
कूर्कुरः कूर्कुरः कूर्कुरो बालबंधनः ॥ वेदे कुनकस्तु जनमस्ते मस्तु तिसरोत्तये
तापहरतस्तपम् ॥ १ ॥ यते देवावरमदुःसत्त्वं कुमारमेव वा दृशीथाः ॥ वेदे कुन
कम् ॥ २ ॥ यते सरमा माता सी सरपिता रं पा मरी वलौ धातरो ॥ वेदे कुनकम् ॥ ३ ॥ त
तो बालकमभिमुखति ॥ न नाम पति न ह दति न ह व्यति नालापयति ॥ यत्र वयं व दामो य
त्र वामि मुखान्ति ॥ इति मंत्रे रा ॥ ततो वा स्मराम्भो दक्षिणां दत्त्वा अभिषेक मंत्र
पाठादिकं कुर्यात् ॥ अथाष्टांगुलं परित्यज्य नालं दद्यात् ॥ इति जातकर्म ॥ १ ॥
अथ भविष्योत्तरपुराणां कृष्णपूजाविधिर्लिख्यते ॥ ॥ पुषिष्टिरुवाच ॥ ॥
पुत्रजन्मनिक न्यायो बोत्साहं किं विधीयते ॥ किं दानं कस्य पूजा वतन्मे दूहि व केश
व ॥ १ ॥ ॥ श्री कृष्ण उवाच ॥ ॥ पुत्रजाते व्यतिपाते शुभे व सुखे ॥ पितुः संव

कर्मणि

सरदिने दानं कोटिगुणं भवेत् ॥२॥ अथ राह पाराह वयं नेन सुतो न्याति महोत्सव
म् ॥ जन्म बुदिने कार्या वधि नो म्नी विभूतिनी ॥३॥ अपराह स मयेभि-सोगाम
पि प्रतिमां लिखेम् ॥ कपर्दि काः प्रदातव्या वांगे वांगे विशेषतः ॥४॥ कर्त्तव्योः पु
रुलेटे येदुर्वी पक्षवशो मिते ॥ दिव्य वस्त्र परिधानां तां देवी पूजयेत्ततः ॥५॥
अग्निदिपाष्टे कंदद्याः नेवेष्टं विविधं तथा ॥ नालि के रादिकंतद् देरा का लोडुवं
फलम् ॥६॥ कलशं सफलं तस्या अग्रतः स्थापयेद्बुधः ॥ हि जन्मानं स पत्रि
कं स दो वारं कृता वि तम् ॥७॥ अरूप काटयेत्तस्या यो हं से न पूजनम् ॥ अ
कृत रातुल वेद्यां तु वधि पूज्या नराधिपं ॥८॥ ॥ अथ वा सिपुजा प्रयोगः ॥
तत्र जन्म कदिने प्रातरुत्थाय अविंशं तं श्रोतस्मात्तक्रिया परं सपत्नी कं विष्टं
विनयेन उपसृत्य ॥ अद्य वधि महोत्सवार्थं प्रदानं नयेदिति तां पुःका तथा

राम

सु॥ इति ताभ्यामुक्तेष्वगृहमागच्छेत् ॥ तौ दोषो वितीक्ष्यताम् ॥ ततोऽपराह
समये यजमानः सूरिका गृहे पृथुमिन्तौ कुंकुमहरिद्रादिना गौर्यादिषोड
शमातृविलिख्य तद्गृहद्वारपार्श्वयोर्द्वारमातृविलिख्य तद्गृहांतरे मृजा
मयेन फलकादौ खळोक्तद्वयोः प्रतिमं कुर्यात् ॥ तत्र यथोक्तवर्तुर्भुजवर्षी प्र
तिमायाः कर्णयोर्द्वारं कुण्डले विधाय सर्वगेषु वर्हिका दद्यात् ॥ तथा हि भुज
स्कंदप्रतिमा विधाय ॥ प्रतिमा द्वयं शुक्लं तत्तुल्यवेद्यानि धाय प्रदोषसमये पू
जामारमत् ॥ तद्यथा शुक्लो ह्यस्त्री वा दिवा सौः पादौ प्रक्षाल्य कुशरुक्ताः स्वयम्य
दीपाः प्रज्वाल्य भगवन्नामा विहितं पठंतं मातुः शिरसि वध्या पूजामाचरेत् ॥
तत्रैव गमः ॥ सूरिका गृहस्य बहिर्द्वारसमिपमुपविश्य कुशयवजलां न्यादय दे

क. नि. हि शकालो स्मृत्वा अस्य बालकस्य रक्षार्थं रक्षिकां देविनां हारमातृणां पूजनमहं क
रिष्ये इति संकल्प्य हारमातृः पूजयेत् ॥ हारमातृभ्यो नम इति संवेष्टा पूजां विधा
य अनया पूजया हारमातृः प्रियन्तां मिति पूजां निवेद्य रक्षिकां हारमातृः
क्षमधमिति विसर्जयेत् ॥ ॥ ततः सङ्कहाभ्यन्तरे गणपतिं सहितं गौर्यादि
षोडशमातृणां समिपं गत्वा आसने उपविश्य स्वास्तिवाचनं प्रकृत्वा गणेशपू
जां कुर्यात् ॥ तत्र संकल्पः ॥ अद्य हेत्वादिशकालो संकीर्त्य एतस्य बालकस्य
सर्वोपद्रवशान्तिपूर्वकमायुरारोग्यवाप्येष्वष्टीमहासर्वकर्मणि निर्विघ्न
तां सिद्धार्थं गणेश्वरस्य पूजनमहं करिष्ये कुरुष्वेति प्रतिवदः ॥ गणेशपूजां
विधाय प्रार्थयेत् ॥ सर्वविघ्नहरो देव स कदम्बो गजाननः ॥ भक्त्या संपूजितो मे

त्वं शिञ्जिर्वायुं कुरु इति प्रार्थ्य अनया पूजया गणेश्वर प्रियतामिति पूजां निवे
दयेत् ॥ अथ मातरः पूजा ॥ ॥ अथ हेत्यादि देशकालो संकीर्त्य मम सप्तस्य बालक
स्य सर्वोपद्रवशान्तिं पूर्वकं मायुरारोग्यवा प्रयेयस्मीमहे सर्वकर्मणि पूर्वांगत्वे
न गणापति सहितगौर्यादि षोडशमातराणां पूजनं मंहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ ॥
नाम मंत्रैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ मातरः सर्वभूतानां सर्वकाराणां हेताव ॥ पूजिता भगि
नः सर्वा मम रक्षतु बालकम् ॥ ततः सगुहसद्युतेन पंचसप्तवाव सोर्द्धराः पातयि
ष्याः अनया पूजया गणापति सहितगौर्यादि षोडशमातरः प्रीयतामिति पूजां
निवेद्य मातरः क्षमध्वमिति विसर्जयेत् ॥ ततः श्यामपुदयिकश्चाङ्गं पुरायतु वा
चनं वक्तुं वा त्वत्कन्दपूजां कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ अथ हेत्यादि देशकालो संकी

क. नि. ६

६

त्यममसतस्य बालकस्य सर्वोपद्रवशान्तिपूर्वकं परमायुरारोग्यामिष्टद्वयेष्व
स्त्रीमहोत्सवमहं करिष्ये तदंगतया स्कन्दस्य पूजनमहं करिष्ये कुरुष्वेति
प्रतिवचः ॥ सततेति प्रतिष्ठाप्य ध्यानम् ॥ वराभयकरः साक्षाद्विभुजः शिखिवा
हनः ॥ किरीटीकुराडलीदेवो दिव्याभरणधूषितः ॥ ततः स्कन्दप्रतिमां वक्ष्ये
प्रतिमावक्रमेण आचार्यहस्तेन पूजयेत्स्वयं वा ॥ ३ ॥ दुस्तश्च स्कन्दपृथि
वीमनुद्यामिमं वयोनिमनुयश्च पूर्वः ॥ समानं यो नीमनु संवरन्तं इप्सं जु
होत्यनु सप्त होत्राः ॥ अनेन मंत्रेण स्कन्दाय नम इति मंत्रेण वायं वोपवासे
संपूज्य निराजन प्रदक्षिणानमस्कारान् कृत्वा कृतं तिष्ठेत् ॥ यथा ॥ नमः कु
माराय महाप्रभाय स्कन्दाय ते स्कन्दी तदा नवाय ॥ नवायैर्विषयुतनुमौ
स्तु नमो द्यौद्यतशक्तिपाशये ॥ १ ॥ नमो विशालाय निवारिणे लुनमो लु

सम
६

तेषां मुखकामरूपिणो ॥ गुहाय गूढाभरणा यधर्वे नमो ररो दानववारणा य ॥ २ ॥
नमोस्तु ते क्वं प्रतिमप्रभाय नमोस्तु गुह्याय गुहायतुभ्यम् ॥ नमोस्तु ते लोकभया
पहाय नमोस्तु ते बालपराक्रमाय ॥ ३ ॥ नमो विशालानललोचनाय नमो विशाखा
य महाव्रताय ॥ नमो नमस्ते स्तु महारथाय नमस्ते स्तु करोत्कणाय ॥ ४ ॥ नमो मयू
रे ॥ बलवाहनाय नमोस्तु केयूरधाराय तुभ्यम् ॥ नमो धृतोदग्रपताकिने स्तुने
मः प्रभायपुरातोस्मिन्निर्त्यम् ॥ ५ ॥ सेनानैयपावकिने नमोस्तु कृपापरीतामल
दिध्यमूर्तये ॥ कृपाय यो यज्ञ इवामलस्त्वं नमोस्तु खड्गीशानमो नमोस्तु ॥ ६ ॥ इति
स्तुत्वा प्रार्थयेत् ॥ भो प्रद्युम्न महाबाहो लक्ष्मि हृदयनन्दन ॥ कुमारं रक्ष मे मि
त्रेः प्रद्युम्नाय नमोस्तु ते ॥ ७ ॥ वैलोक्य पूजितं श्रीमत्सदा विजयवर्द्धन ॥ स्मरक्षो कुरु
बालस्य प्रद्युम्नाय नमोस्तु ते ॥ ८ ॥ अथानन्तरं खड्गीपूजां कुर्यात् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

फनि-वि
१०

यथा अद्ये हेत्यादि मम इतस्य बालकस्य सर्वो बहु वशाति पूर्वकं परमायुरारोग्यपभित्त
इय वषट्ठी देव्या यथा मिलितो पवारैः पूजनमहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ ॐ भूभुवः
स्ववर्षा देवी इहा गच्छेत्पावाह्य इति ह्येति स्थाप्य ॥ इतन्ते इति सुप्रतिष्ठि
ता वरदा भव इति प्रतिष्ठाप्य ॥ तस्या भग्नतः कलशं संस्थाप्य दीपा ह्यं कं प्रज्वाल्य
अंगे कपर्दि काः संस्थाप्य विविधने वेद्य फल पुष्पैः सपानिकेंशा नं मुदान्धीतं
ब्राह्मणानां हूपत यो हिले मुक्त तराउ लवे धां पूजयत् ॥ पूजा वसरे वव ॥ का ह्यं
मालयां पूजा कृत करां निवध्य पुनः पुन करीता उना ॥ क हं कारय च ॥ ततः पु
रायामं कृत्वा अग्न्या संकुयात् ॥ ॐ वा ह्यं दयाय नमः ॥ वी शिर से स्वाहा ॥ धू शि
खा ये ववत् ॥ वै क ववा प्रहं ॥ धौ ने व वया य वो वत् ॥ वः ॥ अस्त्राय फ ॥

राम

१०

ततो व्यानम् ॥ प्रपुष्पपद्मवदनामर्धे समासने स्थिताम् ॥ सर्वाङ्गभूषितां देवीं
पीनोन्नतपयोधराम् ॥ स्त्रवन्ती ममृतं पीतकोशे यवसनां शुभाम् ॥ चतुर्भु
जां दक्षिणेन हस्तमस्यानकं तथा ॥ नीलोत्पलं तु वामेन त्रिशूलं दक्षिणे तथा ॥
अर्धः स्थितकराभ्यां तु महासखीं विचिन्तयेत् ॥ यद्वा ॥ चतुर्भुजां महादेवीं तु ग
पीनस्तनीशुभाम् ॥ मयूरवाहनाहंकारकवस्त्रधरां शुभाम् ॥ भुजसन्निधराभी
तिरुसाध्याये नमो हेश्वरी मिति ॥ अथावाहनम् ॥ आवाहिष्ये वत्सो देवी महास
खीति विलम्बिताम् ॥ शक्तिरूपेण मेवा लं रक्षा जागरवासे ॥ इत्यावाह्य ॥ ॐ नमो
ॐ वि के वालिनमो नवति कश्चन ॥ सप्तस्थ भवः स्रमडिको को पीलवा सिनी
म् ॥ इत्यनेन संवेत्ता ॥ ॐ महासखी देव्यै नमः इति मंत्रेण वा पाहादिभिः पूजयत्
॥ अथाह्नि ॥ पञ्चपुष्पाङ्गुली भोभी रानैश्च बहुभिर्घृतम् ॥ सखी देवि मया दत्त

क. नि.

११

मर्च गृह्ण नमोस्तुते ॥ अथर्व दत्ता. अंवे अं वि के इति. आ व स निय म धु प र्क ला
नी य पु न रा य म नो या दि कं द द्या त ॥ अथ गंधः ॥ स कुं कु मं वं द नं व स गंधं स
म नो ह र म ॥ षष्ठी दे वि म या द तं व र्व य त्वं य था स ख म ॥ अक्षताः ॥ स गंधा ल
रा ला दि व्या अति स म्ना म नो ह रा ॥ अक्ष ता र्थे पु य र्हा मि ता नु ठ हा रा न मो
स्तु ते ॥ पुष्पाणि ॥ व तु र्व रा नि पुष्पा णि स गंधी नि वि शे ष तः ॥ म या द ता नि
पू जा थं षष्ठी के प्र ति गृ ह्य ता म् ॥ धूप म् ॥ गु गु लं दू त सं पु न्द शो गे न स म न्वि त
म् ॥ षष्ठी दे वि म या द तं धू प मे प्र ति गृ ह्य ता म् ॥ दीप म् ॥ ग ध्ये ना ज्ये न सं पू र्ण व
र्षा क र्पू र ग म या ॥ दी पं दे वी म या द तं मि दं गृ ह्ण न मो स्तु ते ॥ नैवेद्य म् ॥ मो
द कानि वि वि वा णि अ क्त रा गु ल कं द धि ॥ वि वि त्र प क्का र न यु तं तथा पू व स

सम

११

मन्त्रितम् ॥ येशिका घृतपूरा वनैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥ वस्त्रम् ॥ तंतुसंतानसंयुक्तं
पीतकौशेयकल्पितम् ॥ सर्वंगाभरणां अष्टवसनं प्रतिगृह्यताम् ॥ अंवे अं
विके इति अलंकारतापुलादिनिदद्यात् ॥ अथ आरात्तिकम् ॥ अंतस्ते जो वहि
स्ते जहकी कृत्यामितप्रभाम् ॥ आरात्तिकं मया दत्तं गृहारा मदनु गृहात् ॥ तत
आवारा दालकं उत्संगे कृत्वा पुण्यांजलिं गृह्णित्वा ॥ ॐ जयदेवि जगन्मातर्जगदान
न्दकारिणि ॥ प्रसीद मम कल्याणमहाघष्ठी नमोस्तुते देवताना मृषीरां वम
नुष्यारां ववत्सले ॥ अमुं मस्तु तं रक्ष महघष्ठी नमोस्तुते ॥ इति पुण्यांजलिं दत्वा
प्रार्थयेत् ॥ पुरा देवै पूजिता सिद्धस्तु विष्णु महेश्वरैः ॥ आवाभ्यामपि देवित्वं
पूज्यसे भक्तिपूर्वकम् ॥ देहस्य बालकस्यापुर्दधिर्तुभ्यं नमोस्तुते ॥ तत्कृपिता

क. न. वि.
१२

बालकस्य वक्ष्या देव्याः पुरस्मितः ॥ वद्धं जलिर्भक्तिर्नमो वावमुद्यारयेदिमाम् ॥
वंदेवमातादितिराधिजात्यंगो रीत्वमेवासि धृतिः मात्वम् ॥ कीर्तिसमृद्धिर्भु
वनस्य धात्रीत्वमेव देवि प्रसातोऽस्मितुभ्यम् ॥ यथा सर्वाणि भूतानि त्वयि स्थू
तानि रत्नवत् ॥ वरा वराणि भूतानि त्वभोजानां न्यशेषतः ॥ पुमान् साक्षि भवत्ये
ष तेन सत्येन धुहिमान् ॥ त्वसृष्टिराद्या सृजति प्रजा स्वस्थितिस्त्यमेवासि क
लाविभार्धिः ॥ त्वमेव वासिदमस्तवा वंसि सर्वपाप्मस्तु शिञ्जिरायुः ॥ स्वस्ति
मेस्तु गृहे नित्यं त्वन्प्रसादसुरेश्वरि ॥ पुनोऽसवमहं नित्यं पश्य हृत्पद उग्रहात ॥
ततोऽर्भकस्य जननि प्रार्थयेत्ताम तं दिता ॥ तव प्रसादात्तनयस्य वक्रं हृदं स
ष्ठा देवि नमोस्तुभ्यम् ॥ सो मा गप मा रो गप मा मि हृसि द्विंदेहि प्रजाया जाया

राम
१२

श्विरजीवितांव ॥ गौर्याः पुत्रो यथस्कन्दः ॥ शिः अः रक्षितस्त्वया ॥ तथा ममाप्यसौ
पालोरक्षातां वष्टीके नमः ॥ वष्टी देवि नमस्तुभ्यं स्तुतिका गृहे वासिनी ॥ पू
जितासि मया भक्त्या सवालां रक्षस्तुतिका म् ॥ अथ सर्वे वाधवाश्च स्यान्ति वा
क्यं पुरसराः ॥ कामयंतो भक्तस्यायुः प्रार्थयन्तः स योषितः ॥ १ ॥ जननी सर्वसौख्या
नां वर्द्धनी कुलसंपदाम् ॥ सा धानि सर्वसिद्धिनां जन्मदेत्वा न तावयम् ॥ २ ॥ ज
ननी सर्वभूतानां वदिवानां वविशेषता ॥ नारायणस्वरूपेण बालं मे रक्ष
सर्वतः ॥ ३ ॥ शक्तिस्त्वं सर्वदेवानां लोकानां हितकारिणी ॥ मातृवद्भक्षमे बालं
महा वष्टी नमोस्तुते ॥ ४ ॥ रुद्राणि रुद्ररूपेण सर्वविघ्नविनाशिनी ॥ प्रारा

क. नि. द्वि.

१३

देवरदेदेविरक्षयालंखपुत्रवत् ॥ ५ ॥ अमुं मम कुलोत्पन्नं रक्षत्यं देवि बाल
कम् ॥ पूजितासि महाभागे चिरं जीवतु बालकः ॥ ६ ॥ रक्षोभूतपिशाचेषु
शाकिनिडाकिनीषु च ॥ मातृवद्वक्षामे बालं पन्नगश्चापदेषु च ॥ ७ ॥ त्वं म
न्वेष्टस्व वी देवि ब्रह्माग्निवत्पुण्यवस्थिता ॥ रौद्रशक्तिः समारब्धा तामहाव
ह्नी नमोस्तुते ॥ ८ ॥ धावित्वं कार्त्तिकेयस्य श्रीरूपामदनस्य च ॥ वत्पुसा
दादविष्टेन चिरं जीवतु मेस्तुते ॥ ९ ॥ ततो बालकं भूमौ स्थापित्वा हस्तेन स्पृ
ष्ट्वा रक्षां जपेत् ॥ यद्दलं वा सूदेवस्य विष्णोरमिततेजसः ॥ भवस्य वृक्षराशौ
व सर्वं भवतु मेस्तुते ॥ ततो अलिं वद्ध्वा प्रार्थयेत् ॥ वंशकयोर्दिगीसानां य

राम

१३

मस्य परास्यव ॥ निक्षेपार्थं मया दत्तं ते मे रक्षन्नुवालकम् ॥ अप्रमत्तं प्रम
त्तं वा दिवारा जावथायिवा ॥ रक्षन्नुसर्वतः सर्वे देवाः ऋपुरोगमाः ॥ रक्षत्वं
वसुधेदेविसंध्ये वजगतः प्रिये ॥ आयुः प्रमारां सकलं देहि देवि नमोस्तुते ॥
अन्तराद्या युषस्तस्य ये केचित्परिपंथिनः ॥ विद्यारोग्ये वविन्ने च निर्दहस्वा
विरेणताम् ॥ ॥ अथाथर्ववेदोक्तं रक्षार्थं पठेत् ॥ कृत्यानां परिरक्षार्थं तथा
रक्षो भयायव ॥ रक्षाकर्म करिष्यामि वृक्षतदनुताम् ॥ १ ॥ नागाः विशाखा गंध
र्वाः पितरो यक्षराक्षसाः ॥ आविर्भवन्ति येषां वृक्षाद्याश्च नुताः सदा ॥ २ ॥ पृ
थिव्यामन्तरिक्षे च ये वरन्ति निशावराः ॥ विदिक्षुर्दिक्षु ये वान्ये पातु त्वोत्ते

क. नि. हि
१४

नमस्कृताः ॥ ३ ॥ पातुत्वामृषयो वृक्षादिव्याराजर्षयस्तथा ॥ पर्वताश्चैव
नेद्यश्च तथा सर्वे वसागराः ॥ ४ ॥ अग्निरक्षतु ते जिह्वां प्राणं रक्षतु वायवं ॥
सोमो व्यानमपानं च पर्जन्यः परिरक्षतु ॥ ५ ॥ उदानं विबुधाः पातु समानं
स्तनयितनवः ॥ वलमिन्नेवलं पातु वावं वायस्पतिस्तथा ॥ ६ ॥ कामते पातु
गंधर्वाः सत्यमिन्द्रो भिरक्षतु ॥ ७ ॥ प्रजां च वरुणो राजा समुद्रानाभि म
ण्डलान् ॥ ८ ॥ वक्षुः सूर्यो दिशः श्रोत्रं चन्द्रमाः पातु ते नमः ॥ रेतस्ते पातु रोषो पोषे
रो मारा योषधयस्तथा ॥ ९ ॥ आकारं ते निशा पातु देहं तव वसुधरा ॥ वैश्व
नरेस्त वाशिरः पातु विष्णुः पराक्रमम् ॥ १० ॥ पौरुषं पुरुष श्रेष्ठो ब्रह्मा पातु

राम
१५

भुवाबुभे ॥ देहं देहविशेषेण तव पातु वसूधरा ॥ १० ॥ एतैर्देवात्मकैर्मंत्रैः
कृतत्वाच्चि विनाशनम् ॥ सर्वबंधकारक्षस्त्वं दीर्घमायुरवाप्नुहि ॥ ११ ॥
उश-तु स्वस्ति ते वसुविह्वुह्वास्तथैव च ॥ स्वस्ति वायुस्तथाग्निश्च स्व
स्ति देवामहोरगाः ॥ १२ ॥ नारदश्च तथा स्वस्ति कुर्यादैश्वर्यसदैवते ॥ १३ ॥
इत्यादिस्तुतिं पठित्वा स जन्तिकमाचार्यवस्त्रालंकारादिना संपूज्य-
भूयसि दक्षिणां संकल्पपूर्वकं प्राप्नुयान् स धनं धनं धनं धनं धनं धनं धनं धनं
नाथेभ्योऽपि दद्यात् ॥ न ह नर्मकगायकेभ्यस्तु प्रभाते दद्यात् ॥ ततोऽ
भिषेकमंत्रपाठादिकारयित्वा प्राप्नुयान् भोजयेत् ॥ ततश्चावारात्

कनिवि
१५

राहोर्वेधनं कुर्यात् ॥ तद्यथा ~~रक्षा~~ विधानरीत्या सर्वपाहुरिद्राविद्र
वैरा रक्तसूत्रे रापो लिकां कृत्वा प्रष्टाप्यवपिता पुत्रमंके आदा
यप्राङ्मुखेवा भूत्वा धनुर्वा रां यपूज्य वेधयेत् ॥ तत्र धनुः पूजामंत्रः
॥ धनं कृते नरक्षोर्थं सहायार्थं हवे स्य देवा तास्त सफला ध्या गनित्व च
॥ राघवस्य च देवा तास्त ध्या मम भव रे राव ॥ अयि मूर्ति गतं देवं धनु
रस्त्रं न माम्यहम् ॥ ~~यस्त पूजामंत्रः~~ ॥ कामदेवस्य देवा राः सफला ध्या
र्जनस्य च ॥ राघवस्य च देवा रास्तथा मम भवन्ति ह ॥ ततः सूतिका
समीपे धूपो देयः ॥ तदुक्तम् ॥ मरा हित्व च निर्गुराणीव वा कुष्ठं वसर्व
पाः ॥ विल्य पत्रं तथा भूपः कुमारस्यांति पोषक इति ॥ ततो गृहस्य वहि

राम
१५

पञ्चाङ्गगे॥ नहि स्वशक्तिमं वैरा॥ नहि स्वशमविद-न-च मस्माद्देव्या नरा
पुर-रतारमगे॥ एमेनमहङ्क-न-मृता-प्रमर्त्यमेव नरङ्क-वजित्पाथ
देवाः क्षेत्रपालादीविलिख्य पूजयेत्॥ गृहद्वारिखङ्कपाशो पुरुषा गृह
रक्षाद्येति पुंजाः॥ गीतवाद्यविनोदेन नृत्येन वयुचिहिर॥ रात्रौ जाग
ररां कुर्याद्देवजैः सति जैः सह॥ षट्काष्ठकं मालामिर्वद्ध ग्रीवं मजासूत
म्॥ पुनः पुनर्महाशब्दं कर्तुं ताडनात्॥ भूतप्रेतविशाखाश्च
यातुधाश्च शाकिनी॥ बालगृहाश्च नश्यन्ति तत्कुब्जाकर्ता नादुतम्
॥ तत्र दानानि देयानि प्राप्नुयानि यथाविधि॥ पश्चस्वरा-नदानेन नय
हि मे प्रियतामिति॥ प्रथमे हितव्ये दातानां प्राप्तिस्तत्कम्॥ दानं

कै. नि. वि.

१६

पतिग्रहो होमः आहुं च क्रियेते यथा ॥ प्रभाते दीयते दानं नृनक्तकगा
यकार ॥ स्त्रियः सभर्तृकाः पूज्या वस्त्रा ले करणादिभिः ॥ अनेन विधि
नायस्तु खष्टी देवी पुपूजयेत् ॥ अथ शुद्धि भविष्यत्संज्ञातेरपि पारुषाव
॥ ॥ इति भविष्यत्संज्ञातेरपि पूजाविधिः ॥ ॥ अथ नाम कट्याम् ॥
दशम्यामुत्थाप्य प्रास्त्राणां भोजयित्वा पिता नाम कहेति ॥ इति सूत्र
स्यावमर्थः ॥ पुनर्वदिनमाह भ्यदशम्यातिथौ सूतिका सूतिका गृ
होत्थाप्य नाम कहेतां गतया वी-प्रास्त्राणां भोजयित्वादि ॥ अक्षरं
चतुरक्षरं वा द्वावक्षरं वा द्वांतरेतरं थं दीर्घाभिनिष्टानं कृतं कुर्यान्नतद्वि
तमयुगाक्षरमाका-तं हं लिखेत्तद्विदम् ॥ अपि च शर्मवास्त्राणां स्पव

राम

१६